

Monika Senkowska-Gluck

URADNIŠTVO V ILIRSKIH PROVINCAH

Predavanje na kolokviju »Odmev francoske revolucije in spomin nanjo v 19. in 20. stoletju« v Ljubljani 20. in 21. 11. 1989.

Prav gotovo ni bilo lahko upravljati področje, ki je bilo samovoljno razdeljeno in umetno priključeno Napoleonovi Franciji. Chabrol de Crouzol, glavni intendant Ilirskih provinc, se je upravičeno pritoževal notranjemu ministru nad težavnostjo in zapletenostjo svoje naloge. Ugotovil je, da so se težave povečevale, čimbolj se je sistem približeval francoskemu vladajočemu sistemu, pri čemer v Ilirskih provincah ni bilo niti kadra niti sredstev, ki jih je imela na razpolago administracija v Franciji.¹

Kakšnemu kadru so torej zaupali te nevhvaležne naloge? Louis Madelin je v Fouchéjevem življenjepisu napisal, da bivanja v tujini, v oddaljenih mestih kot so Ljubljana, Zadar in Trst, pač ni mogoče upoštevati kot nagrado za odlično opravljanje službe.² In vendar vidimo v skupini, ki je vodila administracijo Ilirije, nekaj slavnih oseb, katerih imena so se trajno zapisala v zgodovino napoleonskega cesarstva. Predvsem so to štirje glavni guvernerji (gouverneurs généraux), ki so zaporedoma vodili deželo — maršal Marmont, generala Bertrand in Junot in končno Fouché. Ne bi se dlje zadrževala pri njih, saj mislim, da nas tukaj bolj kot vrhovi zanimajo srednji in nižji sloji v upravi, ki so bili v bolj neposrednem stiku s prebivalstvom.

Omejila se bom torej na dvoje opazanj. Najprej moramo ugotoviti, da življenjepisci teh osebnosti zelo slabo poznajo njihovo »ilirsko« obdobje. P. Saint-Marc, na primer, v Marmontovem življenjepisu le skoraj dobesedno povzema, kar je o tem obdobju svojega življenja povedal Marmont sam v svojih spominih.³ Seveda ta vprašanja zaslužijo poglobljeno in kritično proučitev.

Druga opazka: razen Fouchéja so bili glavni guvernerji Ilirije vojaki. Njihova prevladujoča skrb so bila vojaška vprašanja in če so hoteli voditi civilno upravo, so to počeli, ne da bi bili za to usposobljeni in brez potrebnega znanja. Marmontovo vročično in zmedeno delovanje je dober primer. Posledica takega stanja je bil večer konflikt med civilno in vojaško upravo provinc. Konflikt se je začel na vrhu, med glavnim guvernerjem in glavnim intendantom in se je nato odražal niže na vseh ravneh hierarhije.

Institucije glavnega intendanta (intendant général) ni imela samo Ilirija ampak tudi druge dežele, ki so pripadale Cesarstvu, na primer Piemont, Toskana in druge. Zaradi številnih aneksij velikih ozemelj se je zapletlo funkcioniranje Napoleonovega upravnega sistema, ki je bil skrajno centralističen in kjer je bila moč odločanja osredotočena v ministrskih rokah. Zato se je zdelo primerno, podeliti departemente, ustvarjene v anektiranih deželah, visokemu uradniku, ki bi živel na kraju samem in bi zato lahko od blizu nadziral lokalne upravne službe. Razen tega je to omogočalo vsaj začasno vzdrževanje lokalnih značilnosti, kajti ni bilo vedno mogoče povsod in naenkrat uvesti francoski sistem. Te naloge so opravljali državni svetniki (conseillers d'État) in maîtres des requêtes.⁴

Prva dva glavna intendanta Ilirskih provinc sta bila Édouard Dauchy — državni svetnik in Redon de Belleville — maître des requêtes. Dauchy je bil iz-

¹ Chabrol au ministre de l'intérieur, le 29 IV 1813, Archives Nationales (Paris) F¹561.

² L. Madelin, Fouché 1759—1820, Paris 1901, t. II, p. 249.

³ P. Saint-Marc, Le Maréchal Marmont, duc de Raguse 1774—1852, Paris 1957.

⁴ Ch. Durand, Le Conseil d'Etat napoléonien. L'emploi des conseillers d'Etat et des maîtres des requêtes en dehors du Conseil, Aix-en-Provence 1952, p. 74.

kušen uradnik, ki je zelo dobro izpeljal kočljivo nalogo potegniti iz obtoka avstrijske bankovce. Vendar ga Pellenc, tajni agent francoske vlade, ki je bil leta 1811 poslan v Ilirijo z nalogo, da poroča o stanju v deželi in o delovanju uprave, strogo kritizira zaradi indolence. Isto so očitali tudi njegovemu nasledniku.⁵ Pač pa je bil tretji in zadnji glavni intendant, Chabrol de Crouzol, ki je vršil te funkcije od 27. septembra 1811 dalje, na določen način vzoren uradnik, priden in vnet izvrševalec napotkov, ki jih je dobival iz Pariza.

Druga dva visoka francoska uradnika, ki so ju poslali v Ilirijo na začasno misijo, sta bila sodni komisar (*commissaire de la justice*) in predsednik komisije za likvidacijo javnega dolga. Prvi, ki se je ukvarjal z organizacijo sodne administracije, je bil Joseph Coffinhal-Dunoyer, dokaj skrivnostna oseba, drugače kot njegov brat Pierre-André, slovit sodnik Revolucionarnega tribunala, ki so ga po 9. Termidorju giljotinirali. Ime predsednika likvidacijske komisije se je nerazdružljivo povezalo z Napoleonovo legendo, kajti to je bil grof Las Cases, Napoleonov tovariš na Sveti Heleni in avtor slovitnega dnevnika (*Mémorial de Sainte-Hélène*). Naloga komisije je bila, da registrira in verificira vse terjatve do javne blagajne. To je bilo težko delo že zaradi različnosti pravosodnih sistemov, ki so veljali v Iliriji, in zaradi različnosti jezikov, v katerih so bili napisani dokumenti, ki so bili predstavljeni komisiji. Vojna je zapustila obilico potrdil o rekvizicijah, izrednih kontribucijah, obveznih posojilih itd. in ni bilo vedno lahko ugotoviti, katere od teh obveznosti so šle v breme Avstrije in katere naj bi bremenile ilirsko blagajno.⁶

Ko je v petih mesecih opravil delo, je Las Cases naredil potovanje po Iliriji in je svoja opažanja predstavil v spomenici. Tu je ugotovil, da javno mnenje ni naklonjeno Franciji in da ostaja zelo močna navezanost na avstrijsko vlado. Predlagal je nekatere ukrepe, ki bi popravili stanje, med drugim imenovanje določenega števila izobraženih Ilirov na položaje v Franciji, saj je mislil, da bi to bila protiutež dejstvu, da so bile vse pomembne funkcije v Iliriji zaupane Francozom. Predlagal je tudi, da bi ilirskim državljanom podelili odlikovanja za zasluge, vzgojo mladine v francoskih šolah in končno omiljenje vojaške obveznosti.⁷

Vendar je vodilna vloga v deželni upravi pripadala intendantom provinc. Njihov položaj je ustrezal položaju prefektov v Franciji, pač pa so bili pogoji, v katerih so morali opravljati svoje dolžnosti, neskončno težji. Vse je pripomoglo k temu: geografski položaj, civilizacijske razlike, različnost pravosodnih sistemov in običajev, nepoznanje jezikov domačinov. Dodajmo še nezadostnost kvalificiranega podrejenega osebja in nezadostnost finančnih sredstev, ki so jih imeli intendantni na razpolago.

Intendante so rekrutirali med avditorji v Državnem svetu. Napoleon je želel imenovati avditorje, ki so bili stari najmanj trideset let. Tej starosti se je bližal Henri Beyle, pozneje bolj znan po svojem pisateljskem psevdonimu Stendhal, ki ga je minister za notranje zadeve priporočil za intendanta v Ilirskih provincah z naslednjimi besedami: »Beyle Henri, star 30 let, pripadajoč vojnemu odseku, neporočen, 12.000 frankov rente, govori nemško, italijansko in angleško, 1 leto je bil pomočnik vojnega komisarja, videti zelo sposoben«.⁸ Kljub temu laskavemu priporočilu Stendhal ni bil imenovan. Njegovi kolegi, ki so postali intendant, so bili v glavnem mlajši od njega. Lucien Emile Arnaud, intendant v Istri, je bil star komaj 23 let, ko je nastopil funkcijo, Méry de Contades, intendant Civilne Hrvaške, 24 let, in Dunod de Charnage, intendant na Koroškem, 27 let.

⁵ Pellenc, Rapport No 36, Archives Nationales, AF IV 1713.

⁶ Pellenc, Rapport No 38, *ibidem*.

⁷ Glej E. de Las Cases, Las Cases, *le mémorialiste de Napoléon*, Paris 1959.

⁸ Archives Nationales, F¹⁶ 65, dossier: »Personnel administratif des Provinces Illyriennes 1809–1814«.

Socialno poreklo intendantov je ustrezalo težnji, ki je prevladovala v Cesarstvu, da so osebe za upravo izbirali med aristokracijo Starega Režima, med bogato buržoazijo pa tudi med družinami visokih cesarskih uradnikov. Družini ravnokar omenjenega markiza de Contades je bil plemiški naziv dodeljen v 17. stoletju, plemstvo družine Dunod de Charnage pa je bilo novejšega datuma (1734). Oče Giroda de Vienneya je bil brigadni general, avditorja Abriala pa po brumairu minister za pravosodje, nato pa senator.

Preden je odlok z dne 15. aprila 1811 preuredil teritorialno razdelitev Ilirije, niso bili vsi intendantni Francozi; med njimi so bili tudi uradniki, ki so izvirali iz Ilirije, na primer Baselli, Wilcher, Lichtenberger, Calafatti in Garagnin. Odlok je število provinc skrčil na šest, funkcije intendantov pa so zaupali izključno Francozom. Leta 1813, le nekaj mesecev pred evakuacijo francoskih čet iz Ilirije, so napravili izjemo in je bil za intendanta Istre imenovan Calafatti.

Mladost, pomanjkanje izkušenj, neznanje jezikov, ki so se govorili v deželi — vse to vzbuja domnevo, da intendantni niso bili kos svoji nalogi. Poleg tega so jim očitali, da so oholi in nepristopni.⁹ Vendar pozorno branje njihovih poročil ne opravičuje takega mnenja. Med vrsticami se v njihovi korespondenci vidi velik napor, ki so ga vložili, da bi se seznanili s položajem v deželi, pa tudi skrb, da bi zadostili življenjskim potrebam prebivalstva, ki jim je bilo zaupano. V mejah možnosti so se trudili, da bi uskladili interese Cesarstva z interesi Ilirije in niso bili krivi, če so si bili ti interesi pogosto nasprotni. Za marsikaterega intendanta je bilo značilno samostojno mnenje in pogum, izraziti svoje mnenje ne glede na uradno politično linijo.

Med poddelegati (subdélégués) — njih položaj je ustrezal položaju podprefektov v Franciji — je bila večina ilirskih državljanov, le nekaj je bilo Francozov. General Bertrand je menil, da bi bilo bolje imenovati na te položaje Francoze, ki da so bolj pripravljeni za opravljanje teh funkcij. Na mnenje glavnega guvernerja so v tem primeru nedvomno vplivali dogodki na otokih Hvar in Mali Lošinj, kjer so poddelegati organizirali tihotapljenje angleškega blaga.¹⁰

Med nižjim administrativnim kadrom in v različnih specialnih službah nalletimo razen na domačine tudi na številne ljudi različnih narodnosti, pogosto dvomljivega slovesa in brez strokovnih kvalifikacij. V Ilirijo jih je privabila priljubljenost, da dobijo službo v nastajajoči upravi, včasih tudi upanje, da bi hitro obogateli z ne vedno poštenimi sredstvi. Carinski uslužbenci in uslužbenci v davčni upravi so hitro dobili sloves, da so zelo pokvarjeni. Nemoralnost uradnikov bi si lahko delno razložili z dejstvom, da niso redno dobivali plač, saj so zaostanki trajali tudi šest, sedem mesecev.

Največje probleme je vendarle pomenilo imenovanje županov, predvsem na deželi, kjer je bilo pogosto nemogoče najti kandidate, ki bi imeli vsaj najosnovnejšo izobrazbo, ki bi znali vsaj brati in pisati. Plemstvo, ki je bilo v glavnem zelo avstrofilsko in ni verjelo, da bo francoska vlada dolgo trajala, pa tudi velik del meščanstva, je odklanjal prevzem teh funkcij. Tisti, ki so jih bili prisiljeni sprejeti, so pozneje izkoristili prvo priliko, da so odstopili. Bilo je tudi precej zmede: na Kranjskem in na Koroškem so novi župani mislili, da imajo iste kompetence kot prejšnji avstrijski burgmeistri, torej ne samo upravnih ampak tudi pravosodne.¹¹

Kakšne so torej splošne značilnosti osebja, ki je s svojim delovanjem odločilno vplivalo na učinke francoske vladavine v Iliriji? Najprej nas preseneti skrajna heterogenost. Poleg zelo sposobnih ljudi vidimo povprečneže, stremuče brez predsodkov in ljudi, ki bi jih lahko brez pretiravanja označili kot izmeček

⁹ Rapport de Pellenc du 5 novembre 1811, AF IV 1713.

¹⁰ Lettres de Bertrand au ministre de l'Intérieur du 26 X 1812 — F¹⁶² et du 2 I 1812 — F¹¹
65.

¹¹ Rapport sur la situation et l'administration dans la Province de Carinthie à la fin de l'année 1812... par de Charnage, F¹⁶².

družbe. Poleg izsolanih in sposobnih uradnikov, ki so bili državni svetniki, maîtres de requêtes in avditorji Državnega sveta, kar se tiče francoskega osebja, ljudi, kot je bil upravnik Dubrovnika Garagnin, kar se tiče ilirskega osebja, vidimo diletante in nesposobneže, kot sta bila na primer gostilničar in violinist, ki so jima zaupali politično in socialno pomemben položaj policijskega komisarja v Beljaku in Dubrovniku.

To osebje je bilo heterogeno tudi kar se tiče narodnostne sestave. Malo je Hrvatov in Slovencev in vsi pomembni položaji so zaupani Francozom. Precej številni so Italijani in Nemci. Veliko je tudi ljudi, ki verjetno še sami ne bi znali povedati, kateri narodnosti pripadajo, kot na primer policijski komisar Toussaint, po poreklu Belgijec, avstrijski oficir, francoski uradnik.

Druga značilnost te skupine je spremenljivost njene sestave, njena pogosta fluktuacija. V komaj štirih letih, kolikor so trajale Ilirske province, so se izmenjali štirje glavni guvernerji, trije glavni intendant, skoraj dvajset intendantov provinc. Na nižjem nivoju upravne hierarhije je težje zasledovati spremembe, vendar je videti, da je bil položaj podoben.

V tako heterogeni in tako nestalni sestavi ni moglo biti skupnega duha, se niso mogle ustvariti vezi notranje solidarnosti. Nasprotno, tak položaj je pospeševal nesporazume in spletke, omogočal korupcijo. Poteze, značilne za upravne uslužbenke v Iliriji, se zdijo značilne za vsako upravo na zasedenem ozemlju.¹²

Iz francoščine prevedla Jožica Pirc

Résumé

LE PERSONNEL DE L'ADMINISTRATION DES PROVINCES ILLYRIENNES 1809—1813

Monika Senkowska-Gluck

Il n'était certainement pas facile d'administrer ce territoire arbitrairement découpé et artificiellement uni à la France napoléonienne. L'intendant général des Provinces Illyriennes, Chabrol de Crouzol, avait de justes raisons de se plaindre au ministre de l'intérieur des difficultés et des complications de sa tâche. Ces difficultés augmentent, constatait-il, à mesure que le système s'approche de celui adopté dans l'Empire, tandis que ni les cadres ni les moyens dont dispose l'administration en France n'existent pas en Illyrie.

Quel était donc le personnel à qui l'on a confié ces ingrates fonctions? Louis Madelin a écrit dans sa biographie de Fouché que l'exil à des villes lointaines comme Laybach, Zara ou Trieste ne pouvait pas être considéré comme récompense des brillants services. Et pourtant nous voyons dans l'équipe qui dirigeait l'administration de l'Illyrie quelques personnages illustres dont les noms se sont durablement inscrits dans l'histoire de l'Empire napoléonien. C'étaient d'abord les quatre gouverneurs généraux qui ont successivement gouverné le pays — le maréchal Marmont, les généraux Bertrand et Junot, finalement Fouché.

À l'exception de Fouché, les autres gouverneurs généraux de l'Illyrie étaient des militaires. Les questions militaires dominaient dans leurs préoccupations, et s'ils avaient la prétention de diriger l'administration civile, ils le faisaient sans avoir des compétences et des connaissances nécessaires. L'activité fébrile et chaotique de Marmont en fournit des exemples. Une conséquence de cet état des choses était un conflit permanent entre les autorités civiles et militaires dans les Provinces. Ce conflit commençait au sommet, entre le gouverneur général et l'intendant général pour se repercuter ensuite plus bas, à tous les échelons de la hiérarchie.

L'institution de l'intendant général existait non seulement en Illyrie, mais aussi dans d'autres pays rattachés à l'Empire, comme le Piémont, la Toscane et autres.

Les deux premiers intendants généraux des Provinces Illyriennes étaient Edouard Dauchy — conseiller d'Etat et Redon de Belleville — maître des requêtes. Dau-

¹² Podrobneje obravnava ta vprašanja M. Senkowska-Gluck, *Rzady napoleońskie w Ilirii 1809—1813*, Wrocław 1980, p. 94—126.

chy était un administrateur expérimenté, qui a très bien réussi la délicate opération de retirer de la circulation le papier-monnaie autrichien. Cependant Pellenc, agent secret du gouvernement français, envoyé en 1811 en Illyrie avec la mission de faire un rapport sur l'état du pays et le fonctionnement de l'administration, le critique sévèrement pour son indolence. Le même reproche est fait à son successeur. Par contre le troisième et dernier intendant général, Chabrol de Crouzol, qui remplissait ces fonctions à partir du 27 septembre 1811, était en quelques sorte un administrateur modèle, exécuteur diligent et zélé des instructions qu'il recevait de Paris.

Cependant c'est aux intendants des provinces qu'incombait un rôle de premier plan dans l'administration du pays. Leur position était analogue à celle des préfets en France, mais les conditions dans lesquelles ils devaient remplir leurs fonctions étaient infiniment plus difficiles. Tout y contribuait: la situation géographique, les différences de civilisation, la diversité des systèmes juridiques et des coutumes, l'ignorance des langues des gouvernés. Il faut y ajouter l'insuffisance du personnel subalterne qualifié et la modicité des moyens financiers mis à la disposition des intendants.

Les intendants étaient recrutés parmi les auditeurs au Conseil d'Etat. Napoléon désirait y nommer les auditeurs ayant au moins trente ans, mais ils étaient, en règle générale, plus jeunes. Lucien Emile Arnaud, intendant de l'Istrie, n'avait que 23 ans au moment où il entrait en fonction, Méry de Contades, intendant de la Croatie Civile — 24 ans et Dunod de Charnage, intendant de la Carinthie — 27.

Les origines sociales des intendants correspondaient à la tendance, dominante dans l'Empire, de recruter les cadres de l'administration dans les milieux de l'aristocratie d'Ancien Régime, dans la bourgeoisie aisée, ainsi que dans les familles des hauts fonctionnaires impériaux.

Avant que le décret du 15 avril 1811 n'ait réaménagé la division territoriale de l'Illyrie, tous les intendants n'étaient pas Français, il y avait parmi eux des fonctionnaires originaires de l'Illyrie, comme Baselli, Wilcher, Lichtenberger, Calafatti et Garagnin. Le décret a réduit le nombre de provinces à six et les fonctions de leurs intendants ont été confiées uniquement aux Français. En 1813, quelque mois à peine avant l'évacuation de l'Illyrie par les troupes françaises, on fit une exception à cette règle, en nommant Calafatti à l'intendance d'Istrie.

Parmi les subdélégués — dont la position correspondait à celle des sous-préfets en France — la majorité étaient des sujets illyriens, il n'y avait que quelques Français. Le général Bertrand pensait qu'il serait préférable de nommer à ces postes des Français, mieux préparés pour exercer ces fonctions.

Dans le personnel administratif des échelons inférieurs et de divers services spécialisés on trouve, outre les natis du pays, bon nombre de gens de nationalités diverses, souvent d'une honnêteté douteuse et sans qualifications professionnelles. Ils étaient attirés en Illyrie par la facilité d'y trouver un emploi dans l'administration qui s'organisait, parfois aussi par l'espoir de s'enrichir promptement par des moyens pas toujours licites.

Les plus grands problèmes posait toutefois le recrutement des maires, surtout à la campagne, où il était souvent impossible de trouver des candidats ayant un minimum d'instruction, du moins sachant lire et écrire. La noblesse, en règle générale très austrophile et ne croyant pas à la durée de la domination française, ainsi qu'une grande partie de la bourgeoisie refusaient d'accepter ces fonctions.

Pendant les quatre années à peine qu'ont duré les Provinces Illyriennes. Il s'y sont succédés quatre gouverneurs généraux, trois intendants généraux, presque une vingtaine d'intendants de province. Aux échelons inférieurs de la hiérarchie administrative ces changements sont plus difficiles à suivre mais il semble que la situation y était analogue.

O CEM SMO PISALI...

... pred štirimi desetletji?

Naša politična moč leži le v soglasnih terjativah vsega naroda. Politično-zrel narod se nikdar ne zanaša samo na vladajoče može, ki nam za svojega vladarstva utegnejo biti kolikor toliko pravični, a nam po svojem padcu ne morejo več pomagati, ako si nismo sami sezidali krepke trdnjave med narodom in za narod.

(Dragotin Lončar, K Prijateljevi Kulturni in politični zgodovini Slovencev 1848—1895, ZČ 4/1950, str. 189)

... pred tremi desetletji?

V zadnjem času se vse bolj množijo najdišča paleolitskih postaj na Krasu in v Slovenskem Primorju. Vendar so za sedaj to vedno najdbe v jamah, kjer naj bi človek v pleistocenu imel bodisi svoje pribežališče bodisi začasno prebivališče ali lovsko postajo. Toda po ledeni dobi preneha življenje človeka v teh krajih za dolga tisočletja.

(Josip Korošec, Neolit na Krasu in v Slovenskem Primorju, ZČ 14/1960, str. 5)

... pred dvema desetletjema?

Deklaracijsko gibanje imenujemo gibanje, ki se je kot končno poglavje zgodovinskih združevalnih teženj jugoslovanskih narodov začelo med prvo svetovno vojno na tleh habsburške monarhije s tako imenovano majniško deklaracijo v avstrijski poslanski zbornici 30. maja 1917. Naj vam jo priključim v spomin: »Podpisani poslanci, združeni v Jugoslovanskem klubu, izjavljajo, da zahtevajo na podlagi narodnostnega načela in hrvatskega državnega prava, naj se vsa ozemlja monarhije, v katerih bivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, združijo pod žezlom habsburško-lotarinske dinastije v samostojno državno telo, ki bodi prosto vsakega narodnega gospostva tujcev in zgrajeno na demokratičnem temelju.«

(Lojze Ude, Deklaracijsko gibanje pri Slovencih, ZČ 24/1970, št. 3—4, str. 191)

... pred desetletjem?

U svojim političnim koncepcijama o uređenju Habsburške Monarhije, Majar je također polazio od načela o federalističkom uređenju države, osnovanom na principu »historijsko-političkih individualnosti«. Uz to, smatrao je da upravno-politička razdioba u Monarhiji, kakva je tada postojala, treba da ostane nepromjenjena. Ali je ipak zastupao mišljenje da se pojedine postojeće zemlje i pokrajine, zbog lakše uprave, ujedine u veće upravno-političke skupine.

(Petar Korunić, O nekim problemima slovenske politike 1866, ZČ 34/1980, št. 3, str. 333)

• • •

To in še mnogo drugega zanimivega poiščite v starejših številkah ZČ, ki jih dobite na upravi ZČ!